

TELFİK

taya dönüşecek, bu durumda yalnız mezhepler değil aynı zamanda şeriatın değişmez hükümleri ve gayeleri de zarar görecektir, nihayetinde İslâm'ın ortaya koyduğu nizamın tamamen işlevsiz kalacağı bir toplum ortaya çıkacaktır. Meselâ telfik sayesinde şahitsiz, mehirsiz ve süreli / geçici nikâh akidleri sahih kabul edilebilecek, bütün mezheplerin yasakladığı birtakım hileli uygulamalar câiz sayılacaktır. Şehâbeddin el-Karâfi, Emîr Pâdişah, Mer'î b. Yûsuf el-Kermî gibi müellifler, bu eleştiriler karşısında şeriatın insanların iyiliğini ve çıkarlarını gözetmesine mani teşkil etmediğini ve en hafif yükümlülüğü getiren dinî hükümü tercihin Hz. Peygamber'in teşvik ettiği bir tavır olduğunu vurgulamıştır.

Telfike cevaz veren usul âlimlerinin büyük çoğunluğu bu yöntemin ancak belirli sınırlar dahilinde meşrû sayılabileceğini kabul etmektedir. Geç klasik dönem literatüründe yer verilen bu sınırların başında icmâa muhalif olmamak, şeriatın esas ve gayelerini, verilmiş yargı kararlarını işlevsiz hale getirmemek yer alır. Telfike fûrû-i fıkıh sahasının başlıkları açısından getirilen bazı sınırlamalar ise kul hakları, malî ibadetler ve kadın-erkek ilişkileri gibi konularda mukallide mezheplerin daha az yükümlülük getiren görüşleri almasını yasaklamaktadır. Telfik tartışmaları mezhebin mahiyetinin, mezhep çevresinde oluşan kurumlaşmaların işlevlerinin ve mezheplerin mer'î hukuka kaynak olan hükümlerinin değerinin ele alındığı bir alan meydana getirmiştir. Özellikle İbn Teymiyye çizgisi, ehl-i hadîs Şâfiîliği ve daha sonra ortaya çıkmaya başlayan Dihlevîlik ile Vehhâbîlik gibi tecdid hareketlerinin etkilerinin yansıdığı bu tartışma alanı, İslâm medeniyetinin geç klasik döneminde fıkıh ilminin geldiği durumun eleştirildiği bir çerçeve sağlamıştır.

Modern İslâm düşüncesinin özellikle erken döneminde işlenen başlıca konular arasında bulunan telfik, bir taklit yöntemi olmasına rağmen modern dönemde mukallidin belirli meselelerde başvurduğu bir çözüm niteliğinden çıkarılarak bir ictihad ve kanunlaştırma yöntemi olarak tasavvur edilmiştir. Bu çerçevede yakın dönem literatüründe ictihadda telfik ve kanunlaştırmada telfik gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Telfik lehine geç klasik dönemde geliştirilen görüşler, modernleşme sürecinde bir yandan İslâm toplumlarındaki mezhep ve fıkıh anlayışını eleştirmek, diğer yandan Batı kaynaklı kanunlaştırma çalışmalarına karşı alternatif üretmek için kullanılmıştır. Telfik sayesinde müslüman-

ların kendi tarihlerinden yola çıkarak modern dünyanın ihtiyaçlarına uygun çözümler üretebileceği görüşü, Batı kanunlarını tercüme etme teklifi kadar fikrî ve politik maliyeti düşük bir yöntem sunmaktadır. Zira telfik vasıtasıyla kısa sürede hem modern dünyanın gereklerini büyük ölçüde karşılayan hem de bütün öğeleri İslâm medeniyetinden istifadeyle meydana getirilen bir kanun metninin hazırlanması mümkün olmaktadır. Bu dönemde telfikin yararlandığı kaynak dört mezhebin birikimiyle sınırlı tutulmamış, İslâm'ın ilk nesillerine mensup fakihlerden, erken dönem fıkıh çevrelerinden ve Ehl-i sünnet dışı mezheplerden yararlanılabileceği ile sürülmüştür. Günümüz İslâm dünyasında kanunlaştırma faaliyetlerinin yanı sıra özellikle yüksek yargı kararlarında ve İslâm ekonomisi çalışmalarında telfike başvurulmaktadır. M. Reşid Rızâ'nın *Muhâverâtü'l-muşlih ve'l-muḥallid* adlı eserinin *Mezâhibin Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i* başlığıyla tercümesi (tr. Ahmed Hamdi Akseki, İstanbul 1332; Hayreddin Karaman, Ankara 1974, İstanbul, ts., 2003), bu kavramın gerek II. Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet döneminde gündeme gelmesinin başlıca sebeplerindendir. Söz konusu eser üzerinden modern İslâm düşüncesinin iddiaları tartışılırken telfik kavramı da ele alınmış, ancak temas edilen konular arasında genellikle tâli bir unsur şeklinde kalmıştır.

Öte yandan telfik fûrû-i fıkıh terimi olarak değişik konularda kullanılmakta ve bu kullanımların hepsi iki veya daha fazla şeyi birleştirme unsurunu ihtiva etmektedir. Meselâ hayız durumundaki kesinti sürelerini çıkarıp kanama sürelerini bir araya getirerek âdet dönemini hesaplamayı, farklı vasıta ve aşamalarla gerçekleştirilmiş yolculuklarda katedilen mesafeleri birleştirip sefer hükmüne dair karara varmayı ve bir dava hakkındaki farklı şahitlik türlerini yahut farklı muhtevadaki beyanları birleştirerek bu dava için gereken şehâdet şartlarını tamamlamayı ifade etmek üzere telfik terimi kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şehâbeddin el-Karâfi, *el-İḥkâm* (nşr. Abdülfetâh Ebû Gudde), Halep 1387/1967, s. 250-251; a.mlf., *Nefâ'isü'l-uşûl fi şerhi'l-Maḥşûl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd – Ali M. Muavvaz), Mekke 1418/1997, IX, 4148-4149; Bedreddin ez-Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muḥîṭ* (nşr. Abdüssettâr Ebû Gudde), Küveyt 1413/1992, IV, 312-328; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fi uşûli'l-fıkıh*, Kahire 1932, s. 551-552; İbn Emîru Hâc, *et-Tahrîr ve't-taḥbir*, Bulak 1316, III, 350-353; Emîr Pâdişah, *Teysirü't-Tahrîr*, Kahire 1351, IV, 253-255; Muhammed b. Ab-

dülâzîm el-Mekkî, *el-Kavlü's-sedîd fi ba'zî mesâ'îli'l-ictihâd vet-taklîd* (nşr. Câsim el-Yâsîn – Adnân er-Rûmî), Mansûre 1412/1992, s. 79-115; Şürûnbülâfi, *el-İḥkâmü'l-ferîd li-beyâni'r-râciḥ mine'l-ḥilâf fi cevâzi't-taklîd*, Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 1184, vr. 85^b-104^a; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Risâletü'd-dürri'l-ferîd fi beyâni hükmî't-taklîd* (nşr. Abdülkerîm b. Ömer eş-Şikâkî), Şârika 1430/2009, tür.yer.; Pirzâde İbrâhim, *Ġâyetü't-taḥkîk fi 'ademi cevâzi't-telfik ve't-taklîd*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 420/4, vr. 55^b-61^a; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Hulâsâtü't-taḥkîk fi beyâni hükmî't-taklîd ve't-telfik*, İstanbul, ts. (Mektebetü'l-İşık), s. 1-28; Seffârîni, *et-Taḥkîk fi buḥlâni't-telfik* (nşr. Abdülâzîz b. İbrâhîm ed-Dahîl), Riyad 1418/1998, tür.yer.; İbn Âbidîn, *Reddül-muḥtâr* (nşr. Hüsâmeddin b. M. Sâlih el-Ferfûr), Dimaşk 1421/2000, I, 244; M. H. Kerr, *Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muḥammad 'Abduh and Rashîd Riḍâ*, California-London 1966, s. 216-217; M. Ahmed Ferec es-Senhûrî, "Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik", *İctihad, Taklîd ve Telfik Üzerine Dört Risale* (haz. Hayreddin Karaman), İstanbul 1982, s. 227-282; M. Saîd b. Abdurrahman el-Bânî, *'Umdetü't-taḥkîk fi't-taklîd ve't-telfik* (nşr. Hasan es-Semâhî Süveydân), Dimaşk 1418/1997, tür.yer.; N. J. Coulson, *A History of Islamic Law*, Edinburg 2001, s. 197-200; Özgür Kavak, *Reşid Rıza'nın Fıkıh Düşüncesi Çerçevesindeki Görüşleri* (doktora tezi, 2009), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 254-256; M. Reşid Rızâ, "el-Muhâverâtü't-tâsi'a: et-Taklîd ve't-telfik ve'l-icmâa", *el-Menâr*, IV/10, Kahire 1319/1901, s. 361-391; A. Layish, "The Contribution of the Modernists to the Secularization of Islamic Law", *MES*, XIV/3 (1978), s. 263-277; a.mlf., "Talfik", *EI*² (İng.), X, 161; S. M. Quadri, "Traditions of Taqlid and Talfik", *IC*, LVII/2 (1983), s. 123-145; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, VIII/1, Cidde 1415/1994, s. 41-640; L. Wiederhold, "Legal Doctrines in Conflict: The Relevance of Madhhab Boundaries to Legal Reasoning in the Light of an Unpublished Treatise on Taqlid and Ijtihad", *Islamic Law and Society*, III/2, Leiden 1996, s. 234-304; B. Krawietz, "Cut and Paste in Legal Rules: Designing Islamic Norms with Talfik", *WI*, XL/1 (2002), s. 3-40; Wael b. Hallaq, "Talfik", *EI*² (İng.), X, 161; "Telfik", *Mv.F*, XIII, 286-294.

EYYÜP SAİD KAYA

TELHİS

(bk. MUHTASAR).

TELHİS

(تلخیص)

Osmanlı Devleti'nde
sadrızam padişaha gönderdiği
araz ve raporları ifade eden
belge türü.

Sözlükte "özetlemek, hulâsa çıkarmak" anlamına gelen **telhîs** kelimesi Osmanlı bürokrasisinde sadrazamın padişaha tür-lü meselelerle ilgili yolladığı tezkere veya

arzin resmî adıdır. Buna benzer belge türüne daha önce Mısır Fâtımîleri'nde ve Memlûkler'de de rastlanır. Şekil bakımından telhisi arzdan (arz-ı hâl) ya da tezkereden ayırt etmek hemen hemen imkânsızdır; ayrıca tamamen telhis gibi olan, fakat tezkere adını taşıyan raporlar vardır (BA, A.RSK, Dosya 11, nr. 77). Bu da telhisin anılan belge tiplerinden geliştiğini göstermektedir ve şekil bakımından bunların bir karışımı diye görülebilir. Osmanlılar'da ilk telhisler XVI. yüzyılın ikinci yarısında padişahla sadrazam arasındaki dolaysız, kişisel ilişkinin yerini giderek yazılı iletişimin almasıyla ortaya çıkmıştır. Günlük olayları, resmî temsilcilerden gelen raporları, tebaanın dileklerini, ulûfe dağıtımını vb. hükümdarın karar vermesi gereken meseleleri sadrazam, genellikle telhis adı verilen sunumlarda (takdimler) padişaha arz etmek için özetliyordu. Padişah ise cevabını ya da kararını yine telhise yazdığı kısa bir buyrukla, hatt-ı hümâyunla (hatt-ı şerif, işâret-i aliyye) sadrazama bildiriyordu. Bu iletişim biçiminin ortaya çıkmasının sebebi, Osmanlı yönetici sınıfı içinde güç dengelerinin değişmesi ve geleneksel devlet örgütünün yanı sıra sultanın özel dairesinin ve haremın çevresinde oluşan iktidar grubunun daha büyük bir önem kazanmasıydı. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın son çeyreğinde karar ve uygulama merkezleri birbirinden ayrılmış, telhis ve onunla ilgili bürokratik uygulamalar, bu iki merkez arasında ilişkileri sürdürme ve bilgilendirme görevini üstlenmişti. Dolaylı verilere bakılırsa telhis yönetiminin bu biçimi III. Murad'ın hükümdarlığının başlangıcında, 1580'li yıllarda meydana gelmiştir.

Telhislerin yapısı çoğunlukla muayyen bir şekil arz etmektedir. Bununla birlikte padişaha doğrudan ve cevaben ya da merkeze ulaştırılan arzlar, dilekçeler, diplomatik mektuplar vb.nin bir eki, bir tamamlayıcısı ya da özeti halinde sunulmasına göre şekli açıdan değişiklikler göstermektedir. Bu biçimsel ayrılıklar sebebiyle sadrazamın hulâsalarını iki gruba ayırmak mümkündür: Doğrudan ve cevaben yazılan bağımsız telhisler, gönderilen arzın eki olan refakatçi-özetleyici telhisler. Telhis diğer Osmanlı belgeleri gibi temcîd / tahmîd ile (invocatio) başlar. Bu, kâğıdın yukarı orta bölümüne yazılır ve genellikle tek kelimeden oluşur: Hüve (O, Allah). Elkâb / unvan olarak (inscriptio) çoğunda ya "Arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki" ya da "saâdetlû / devletlû ... padişahım" deyişi bulunur. Bunu nâdiren dua (salutatio) izlemektedir.

Dua daha ziyade, "Devletlû padişahım sağ olsun" ya da, "Allah Teâlâ devletlû padişahıma çok yıllar ömürler vere" cümlesinden oluşmaktadır, fakat istisnâî şekilde çok uzun da olabilmektedir. Telhisin bundan sonraki bölümü olan nakil (iblâğ / tasrih = narratio / expositio) belgenin yazılmasına yol açan hadiseyi ya da sebebi sunar. Bunların çoğunda yazılış sebebi bir hatt-ı hümâyunun gelmiş olmasıdır; bu durumda telhis bunun içeriğini de özetler. Nakille telhisin ardından gelen -sadrızamın düşüncelerini ve önerilerini içeren- bölümü kalıplaşmış cümlelerle (emr ü ferman devletlû padişahımdır / Allah Teâlâ saâdetlû padişahıma çok yıllar ömürler vere / ilm-i şeriflerine hafî buyurulmaya ki) birbirinden ayrılmaktadır. Daha sonra "saâdetlû / devletlû padişahım" deyişiyile telhisin ana bölümü başlamaktadır. Düşünceler ve önerilere bir tür itaat formülüyle son verilir (en sık görüleni: "Bâki emrû ferman devletlû padişahımdır").

Telhisler kısa olabildiği gibi çok uzun olanları da vardır ve genellikle tek bir konuyu içerirler. Kalemle alınıp biçimleri Osmanlı yönetim geleneğinin kişiliği vurgulamayan, araya mesafe koyan anlayışına uymaktadır. Eğer yazanın adı belirtilmemişse bunun hangi sadrazama ait olduğunu belirlemek çok güçtür. Telhiste kullanılan dil sarayın konuşma dilini yansıtır. Beş defa sadrazam tayin edilen ve 1596'da vefat eden Koca Sinan Paşa'nın telhislerinde şaşırtıcı biçimde çok sayıda Türkçe kelime ve deyimle karşılaşılır. Fakat daha sonraki asırlarda ve özellikle XVIII. yüzyılda Farsça ve Arapça unsurlar ağırlık kazanmıştır. Padişahların çok defa telhis metninin üstünde onun biraz solunda yer alan cevapları (hatt-ı hümâyunlar) genellikle kısadır ve birkaç kelimeden oluşmaktadır. Telhislerin pek çoğunda tarih ve tasdik formülü (sahh) yoktur.

Sadrızamın telhis yoluyla hükümdara bildirdiği meselelerin başında şunlar gelmektedir: Dirlik tahsisleri ve memuriyetlere tayinler, maliye işleri, devlet yönetimiyle ilgili sorunlar, diplomatik konular ve savaş olayları, hatt-ı hümâyun talebi vb. (Eğer sadrazam sefere çıkmışsa bu durumda kendisi ve İstanbul'daki vekili de [kaymakam] padişaha telhis gönderebiliyordu). XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın büyük bir bölümünde telhisleri sadrazamın sözlü tâlimatıyla iki memur kaleme alıyordu: Kânûn-ı Osmânî'ye ilişkin ya da daha karmaşık konuları reisülküttâb, daha az önem taşıyan günlük işleri ise sadrazamların kendi kâtipleri sayılan tezkire-

ciler yazıyordu. Telhis kelimesi, sadrazamların raporları dışında en başta Arz Oda-sı'nda rapor vermeye yetkili devlet adamlarının (yeniçeri ağası, başdefterdar, kazasker, müftü) sunumları için de kullanılmaya başlanmış ve bunun neticesinde XVIII. yüzyılda artık pek çok sayıda mektup ve belge türüne telhis denilmiştir.

Telhisler Arz Odası'nda bazan padişaha yüksek sesle okunurdu, hükümdar da bu konudaki kararını o anda sözlü olarak verirdi. Ancak en sık görüleni, bunları alıp kendi dairesinde adamlarıyla birlikte inceledikten sonra yazılı şekilde ve çoğu zaman kendi el yazısıyla cevaplamasıydı. Telhisler neredeyse günün her saatinde (hatta gece yarısı bile) kabul edilir, bunlara cevap verildi. Bu husus o gün divanın toplanıp toplanmamasına bağlı değildi. Divanın toplandığı günlerde telhisleri kapıcılar kethüdâsı, kapıağası, silâhdar ağa, daha ileri yıllarda Dârüssâade ağası ve sır kâtibi getirir götürür, diğer günlerde ise -en azından XVII. yüzyılın ortasından itibaren- telhisçi denen bir memur bu işi yerine getirirdi. Bu memuriyet belki de sadrazamlık dairesi olan Paşakapısı'nın kuruluşunun ardından ortaya çıkmıştır. Önemli telhisler örtüye (destimal) sarılarak, daha az önem taşıyanlar küçük torbalara (kese) konarak hükümdara ulaştırılırdı; cevap şeklinde gönderilen hatt-ı hümâyunlar da bu biçimde sarmalanır, keseler mühürlenirdi.

Padişahlar, XVII. yüzyılın başından itibaren telhisleri cevaplarırken sır kâtibi adıyla özel bir kâtibin yardımına başvururdu. Sır kâtibi en başta, padişahın inisiyatifiyle yüksek rütbeli makam sahiplerine (beylerbeyiler, bölük ağaları, kaptan paşa vb.) gönderilecek olan ya da önemli devlet törenlerinin icrasını (çıkma = devşirmelerin hizmete alınması) emreden daha uzun hatt-ı hümâyunlar hazırlardı. Koçi Bey'e göre sır kâtibinin sarayın tam belirlenemeyen bir yerinde özel odası olurdu ve padişahın muhahiplerinden biri efendisinin emirlerini buraya getirir, kâtibin mühürleyerek verdiği müsveddeleri ve hazır hatları hükümdara götürürdü. Bu mekanizmanın oluşması Osmanlı devlet yapısının değişmesinde önemli bir aşamadır. Daha önceki merkezî yönetim modeli değişmiş, devlet ve saray bürokrasisi birbirinden ayrılmıştı. Enderun'da sır kâtipleri giderek daha büyük rol oynamaya başladılar; bunlar arasında arz-ı hâllerin ve telhislerin alınması ve okunması da vardı. Bu görevlerini, 1832'de telhis-hatt-ı hümâyun uygulama-

TELHİS

sına son verilip sarayla sadrazam arasındaki mektuplaşmayı yürütmek için Mâbeyn-i Hümayun Başkâtipliği adıyla yeni bir teşkilât kuruluncaya kadar yerine getirdiler. Telhisler 1834'ten sonra yerini tamamen arz tezkiresine (tezkire-i ma'rûza) bırakmıştır (bk. ARZ). Telhisler içerik ve istatistik açısından incelendiğinde gerçek yönetimi elinde tutanın padişah ve çevresi olduğu görülür, sadrazam ise çoğunlukla uygulamayla ilgilenmiştir. Bu durum teşkilâtla ilgili Kânûn-ı Osmânî'nin önemli bir maddesiyle çelişmekteydi; bu madde sadrazamın önerilerinin reddedilmesini kesinlikle yasaklıyordu (Lutfi Paşa, s. 7). Sadrazamlar zamanla bu rollerin yeniden dağıtımına rıza göstermiş ve her konuda sultanın onayına başvurmak gerektiğini anlamıştı. Bağımsızlıkları azaldığı ölçüde (özellikle de Paşakapısı'nın [Bâbîâli] kurulmasından sonraki dönemde devlet yönetim merkezinin saraydan uzaklaştığı devrelerde) yazdırdıkları telhislerin sayısı da artmıştır.

Telhisler ve hatt-ı hümayunlar çoğunlukla iki biçimde saklanmaktaydı. Herhangi bir dilekçeye, başvuruya vb. eklenmiş olanlar ana konuyu işleyen belge ile birlikte çok değişik kalemlere intikal ediyordu. Bundan dolayı merkezî arşivde bunlara çeşitli tasniflerde rastlanır (meselâ Ruûs Kalemi tarafından üretilmiş belgeler içinde pek çok telhis bulunmaktadır; BA, A.RSK, Dosya, nr. 1). Diğer grubu, kaleme alınması ve hatt-ı hümayunun yazılması dışında kâtiplik işlemi gerektirmeyen telhisler oluşturmaktadır. Bazı verilere göre bu telhisler reisülküttâba emanet edilmişti, o da bunları küçük torbalarda (kese) saklıyordu. Hükümdarların "beyaz üzere" hatları bile sultanın dairesinde değil reisülküttâbın gözetiminde divanda, daha sonraları Bâbîâli'ye bağlı arşivde muhafaza ediliyordu. Uzunçarşılı'ya göre reisülküttâb beyaz üzere yazılanlarla telhisler üzerine yazılan hatt-ı hümayunları birbirinden ayırıyordu; her ay birikenleri ayrı torbalara koyuyor, bu torbalara ağızını mühürleyip sandıklara yerleştiriyordu (*Merkez ve Bahriye*, s. 77-78; krş. Ahışalı, s. 177-179). Eğer hükümdar eski hatları görmek isterse sadrazam aracılığıyla ondan alınıyor ve ardından geri gönderiliyordu. O çağın arşivcilik sisteminin nisbeten gelişmiş olmasına karşılık pek çok telhis günümüze müstakil halde değil bir araya getirilmiş şekilleriyle mecmua halinde ulaşmıştır (bunların İstanbul kütüphanelerinde ve arşivlerinde sayısı yirmiyi biraz geçer:

Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler*, s. XXV-XXVII; Murphey, XLIII/171 [1979], s. 547-571). Telhis mecmualarının hangi amaçla ve hangi ilkelere göre düzenlendiği bilinmemektedir. Her ne şekilde olursa olsun ilk örnekleri telhis mekanizmasının oluşmasıyla aynı zamanda ya da ondan az sonra ortaya çıkmıştır. Fakat ardından bunları derleyenlerin ve istinsah edenlerin gayreti azalmış, artık bu türden eserlerin hazırlanmasına çaba sarfedilmemiştir. Telhisler Osmanlı tarihinin en önemli kaynakları arasında yer almaktadır, çünkü imparatorluk yönetiminin en üst kademelerindeki karar verme mekanizmalarına bunlar sayesinde ulaşılmaktadır. Bunun dışında telhisler yardımıyla sultanla sadrazamın ilişkisi, sadrazamlık dairesi, o dönemin devlet ve ordu teşkilâtının işleyişi, Osmanlı dış politikası ve stratejik düşünce biçimi de ayrıntılı şekilde incelenebilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfi Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 7; Koca Sinan Paşa'nın *Telhisleri* (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2004; Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s. 77-78; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhisler: 1597-1607*, İstanbul 1970; a.mlf., "Telhis", *İA*, XII/1, s. 148-149; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 177-179; R. Murphey, "The Veliyuddin Telhis: Notes on the Sources and Interrelations between Koçi Bey and Contemporary Writers of Advice to Kings", *TTK Belleten*, XLIII/171 (1979), s. 547-571; P. Fodor, "The Grand Vizeral Telhis. A Study in the Ottoman Central Administration 1566-1656", *Ar. Ott.*, sy. 15 (1997), s. 137-188; Suraiya Faroqi, *Die Vorlagen (telhise) des Grosswezirs Sinân Paşa an Sultan Murâd III.*, Hamburg 1967.

PÁL FODOR

TELHÎSÜ'İ-BEYÂN

(تلخیص البیان)

Hezarfen Hüseyin Efendi'nin

(ö. 1103/1691)

Osmanlı teşkilât tarihiyle ilgili eseri

(bk. HÜSEYİN EFENDİ, Hezarfen).

TELHÎSÜ'İ-MİFTÂH

(تلخیص المفتاح)

Sekkâki'nin *Miftâhu'l-ülüm*'unun

belâgata dair üçüncü bölümününün

Hatib el-Kazvîni

(ö. 739/1338)

tarafından yapılan muhtasarı

(bk. KAZVİNÎ, Hatib;

MİFTÂHU'İ-ULÜM).

TELKİN

(التلقين)

Ölüm döşegindeki kişiye kelime-i tevhidi, definden sonra ölüye iman esaslarını hatırlatma.

Sözlükte "bir şeyi hatırlatmak, bir inancı, duygu ve düşünceyi aşılacak" anlamındaki **telkin** (Türkçe'de halk arasında "tal-kın" şeklinde de söylenir), fıkıh terimi olarak ölüm döşegindeki kişiye (muhtazar) kelime-i tevhidi veya kelime-i şehâdeti hatırlatmayı ve cenazenin defnedilmesinin ardından bir kişinin kabrin başında yüksek sesle ölüye iman esaslarını hatırlatmasını ifade eder. Ayrıca fıkıh eserlerinde, had gerektiren bir suç ikrarında bulunan kişinin bu ikrarından dönüp had cezasından kurtulmasını sağlayacak ifadelerle yönlendirilmesiyle, bir davanın görülmesi sırasında hâkimin taraflardan birini veya şahitleri belirli bir delil yahut ifade biçimine yönlendirmesinden söz edilirken telkin kelimesi ve türevleri kullanılır.

Kur'ân-ı Kerim'de yer almayan telkin kelimesi farklı türevleriyle hadislerde geçmektedir. Telkinin dayanağını oluşturan, "Ölülerinize lâ ilâhe illallah demeyi telkin edin" meâlindeki hadiste mevcut (Müslim, "Cenâ'iz", 1-2) "ölüleriniz" ifadesi âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından -naslardaki (meselâ ez-Zümer 39/30) benzer durumlar dikkate alınarak- mecaz anlamında yorumlanıp "ölmek üzere olanlarınız" şeklinde anlaşılmış, akli melekeleri yerinde olup konuşma yeteneğini kaybetmemiş ölüm döşegindeki kişiye kelime-i tevhidin telkin edilmesi sünnet veya müstehap kabul edilmiştir. İbn Hazm gibi bazı âlimler bu sözün emir kipiyle ifade edildiği gerekçesiyle telkini vâcip görmüştür. Telkinin amacı hastanın tevhid inancını dile getirerek hayata veda etmesini sağlamaktır. Hadisin bu şekilde anlaşılmasında, "Kimin son sözü lâ ilâhe illallah olursa o kişi cennete girer" meâlindeki hadisle (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 20) Hz. Peygamber'in bu yöndeki bazı uygulamaları etkili olmuştur.

Fıkıh eserlerinde ölüm döşegindeki kişiye telkinin nasıl yapılacağı hususunda bazı açıklamalar mevcuttur. Telkinin hastanın sevip saydığı kişilerden ve mümkünse vârisleri arasında yer almayan biri tarafından yapılması, bu esnada hastanın bunalıp rahatsız olmasına, bir tepkide bulunmasına yol açacak davranışlardan, ısrarcı tutumlardan kaçınılması, hastadan